

ЧИННИКИ І МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ ПОВЕДІНКОВОГО ТИПУ

©2018 БЕРЕЗІНА С. Б.

УДК 314.06

Березіна С. Б. Чинники і механізми формування соціальних ризиків поведінкового типу

Метою статті є розкриття сутності чинників, передумов і механізмів виникнення соціальних ризиків поведінкового типу. Встановлено, що внутрішніми чинниками, які впливають на ризики поведінкового типу, є інтраособистісні (індивідуальні особливості особистості, зумовлені її спадковістю, розвитком, навчанням і вихованням) та мотиви (усвідомлене спонукання до дії, викликане бажанням досягти певної мети). Зовнішні чинники включають: якість життя індивіда, осіб, населення тощо; соціальні (умови життя, сім'я; рівень освіти і культури; соціальна політика, вплив ЗМІ, мораль і традиції суспільства); економічні (рівень життя, матеріальна забезпеченість, зайнятість); політично-правові (політичний устрій, норми правової системи, соціально-правова політика, війни, конфлікти), а також глобальні чинники, зумовлені стиранням кордонів у різних аспектах життя людства, що породжують соціальну нерівність. Визначення чинників та механізмів їх впливу на поведінкові ризики дозволить ґрунтовно підійти до проблеми менеджменту соціальних ризиків, створити ефективну систему методів, спрямовану на їх запобігання, скорочення ймовірності їх появи та попередження негативних наслідків від їх настання.

Ключові слова: соціальні ризики, ризики поведінкового типу, управління соціальними ризиками, ризик-менеджмент.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 33.

Березіна Світлана Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01033, Україна)

E-mail: svieta_berezina@ukr.net

УДК 314.06

Березина С. Б. Факторы и механизмы формирования социальных рисков поведенческого типа

Целью статьи является раскрытие сущности факторов, предпосылок и механизмов возникновения социальных рисков поведенческого типа. Установлено, что внутренними факторами, влияющими на риски поведенческого типа, являются интраличностные (индивидуальные особенности личности, обусловленные ее наследственностью, развитием, обучением и воспитанием) и мотивы (осознанное побуждение к действиям, вызванное желанием достичь определенной цели). Внешние факторы включают: качество жизни индивида, людей, населения и т. д.; социальные (условия жизни, семья, уровень образования и культуры, социальная политика, влияние СМИ, мораль и традиции общества); экономические (уровень жизни, материальная обеспеченность, занятость); политико-правовые (политическое устройство, нормы правовой системы, социально-правовая политика, войны, конфликты), а также глобальные факторы, обусловленные стиранием границ в различных аспектах жизни человечества, порождающих социальное неравенство. Определение факторов и механизмов их влияния на поведенческие риски позволит основательно подойти к проблеме менеджмента социальных рисков, создать эффективную систему методов, направленную на их предотвращение, сокращение вероятности их появления и предупреждения негативных последствий их наступления.

Ключевые слова: социальные риски, риски поведенческого типа, управление социальными рисками, риск-менеджмент.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 33.

Березина Светлана Борисовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры страхования, банковского дела и риск-менеджмента, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01033, Украина)

E-mail: svieta_berezina@ukr.net

UDC 314.06

Berezina S. B. The Factors and Mechanisms for Formation of Social Risks of Behavioral Type

The article is aimed at disclosing the essence of factors, prerequisites and mechanisms of occurrence of social risks of behavioral type. It has been determined that the internal factors influencing the risks of behavioral type are intra-personal (individual features of personality caused by its heredity, development, training and upbringing) and motives (the conscious urge to actions caused by the desire to achieve a particular goal). The external factors include: quality of life of individual, people, population, etc.; social factors (living conditions, family, level of education and culture, social policy, media influence, morality and traditions of society); economic factors (standard of living, material security, employment); politico-legal factors (political structure, norms of legal system, social-legal policy, wars, conflicts), as well as global factors based on erasing of borders in various aspects of life of mankind, generating social inequality. Determination of factors and mechanisms of their influence on behavioral risks will allow to thoroughly approach to the problem of management of social risks, to create effective system of methods directed on their prevention, reduction of probability of their occurrence and anticipating the negative consequences of their oncoming.

Keywords: social risks, behavioral risks, social risks administration, risk management.

Fig.: 2. **Tbl.:** 1. **Bibl.:** 33.

Berezina Svitlana B. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Insurance, Banking and Risk Management, Taras Shevchenko National University of Kyiv (60 Volodymyrska Str., Kyiv, 01033, Ukraine)

E-mail: svieta_berezina@ukr.net

Масштабні глобальні зміни та соціальні трансформації останніх десятиліть зачепили всі сфери людської діяльності: від сімейної поведінки та ринку праці до радикальної перебудови інституційної організації суспільства. Існуюча соціально-економічна та культурна динаміка породжує цілий комплекс завдань, серед яких найважливішими можна назвати, по-перше, завдання прогнозування соціальних наслідків проведених пе-

ретворень і, по-друге, завдання адаптації окремих індивідів або груп до процесу трансформації.

Серед ризиків соціального характеру широко поширеними є й такі, що пов'язані з девіантною поведінкою суб'єкта [22] (алкоголізм, наркоманія, корупція, крадіжки, злочинність, злиденність, масові протести, тероризм тощо). Актуальність їх дослідження посилюється наявністю прогалин у частині комплексного уявлення про джерела та чинники, які

впливають на формування та ймовірність їх настання, а отже, – відсутністю системи ефективного ризик-менеджменту, покликаної мінімізувати негативні наслідки вказаних ризиків [29].

Об'єктом дослідження є соціальні ризики поведінкового типу, які пов'язані з виникненням в суспільстві ряду обставин і проблем, здатних створити загрозу життєдіяльності людей.

Метою статті є розкриття сутності чинників, передумов і механізмів виникнення соціальних ризиків поведінкового типу настання. У зв'язку з цим поставлено завдання – виявити та дослідити причинно-наслідкові механізми формування ризиків поведінкового типу суб'єктів-об'єктів соціальної діяльності (алкоголізм, наркоманія, корупція, крадіжки, злочинність, злиденність, масові протести, тероризм тощо).

Аналіз показав численність та різноманітність досліджень, присвячених різним аспектам соціальних ризиків.

У роботах вітчизняних учених (В. Близнюк [2], Н. Борецька [3], О. Власюк [4], Е. Лібанова [5], В. Надрага [6], Г. Назарова [7], О. Новікова [8] та ін.) досліджено конкретні типи ризиків, головним чином, ті, що виникають у результаті прийняття владними органами ризикованих рішень.

Цьому напрямку досліджень присвячена велика кількість робіт зарубіжних науковців (С. Анохін [1], У. Бек [11], Дж. Алвон, С. Йоргенсен, П. Сігель [21], М. Дуглас [23], Дж. Гелбрейт [24], Е. Гідденс [25], Р. Гольцман [26; 27], Н. Луман [28], О. Ренн [30], А. Мозгова [32], О. Яницький [33] та ін.). Вони розкривають поняття ризиків і класифікують їх за різними ознаками і типами, розглядають питання джерел «соціального ризику» як їх особливого різновиду.

Водночас залишаються практично недослідженими теоретичні аспекти чинників, що формують поведінкові групи соціальних ризиків, особливості їх виникнення в різних соціальних групах і, в цілому, в сучасному суспільстві, масштабів і наслідків поведінкових ризиків для окремих груп суспільства.

Для досягнення мети дослідження й реалізації поставлених завдань використано методи теоретичних досліджень, а саме: теоретичного узагальнення, системного та статистичного аналізу, порівняння, аналогії, класифікації та інші.

Управління поведінковими ризиками, як і соціальними ризиками в цілому, передбачає розробку комплексного підходу щодо попередження, мінімізації негативних соціальних наслідків. При цьому особливу увагу тут слід приділити аналітичному етапу ризик-менеджменту – визначенню факторів і передумов формування соціальних ризиків поведінкового типу.

Чинники, що формують поведінкові ризики та які пов'язані з людським фактором, – це ризики, причинами настання яких є вчинки конкретних людей, які

діють як самостійні біологічні істоти, наділені волею і свідомістю, або вчинки групи людей, об'єднаних конкретними ідеями, що призводять до ризикової ситуації.

«Вчинки» у даному випадку трактуються досить широко і включають не тільки осмислені дії, а й фізичні реакції, властивості організму, дії мимоволі тощо.

Невизначеність, що лежить в основі ризиків «людського фактора», пов'язана з неконтрольованою поведінкою конкретних людей. У людині одночасно присутні фізична (тіло) і психічна (душа) складові. Своєю чергою, в останній протікають усвідомлені та неусвідомлені процеси. Залежно від того, до якої із зазначених складових належать причини невизначеності, ризики «людського фактора» можуть бути класифіковані таким чином: *фізіологічні ризики* та *поведінкові ризики*. Останні – це ризики, причинами реалізації яких є рішення і вчинки конкретних людей, що діють як самостійні особи.

Своєю чергою, залежно від наявності у вчинках людей волі й усвідомлення наслідків серед поведінкових ризиків можна виділити:

- ✦ *ризики, причиною яких є мотивовані рішення та вчинки.* До них належать ситуації, коли людина здійснює вчинок усвідомлено у своїх інтересах, наприклад чинить крадіжку або не сплачує черговий внесок за кредитом. Це розглядається як причина можливих небезпечних явищ для іншого суб'єкта – втрата цінних речей або недоотримання коштів;
- ✦ *ризики, причиною яких є невмотивовані вчинки.* Вони мають місце, коли людина робить дії, які мають небажані наслідки як для інших, так і для неї самої. Таке відбувається ненавмисно або, як прийнято говорити, випадково. Типовими прикладами цієї категорії факторів є всілякі помилки та упущення в роботі.

Проводячи розподіл між фізіологічними і поведінковими ризиками, необхідно пам'ятати, що людина – це єдине ціле, і всі її складові взаємозалежні. Душевні переживання можуть викликати соматичні розлади, а деякі захворювання можуть вплинути на її психіку. Окремі випадки реалізації ризику «людського фактора» важко класифікувати. Тому при відборі кандидатів на роботу, де наслідки реалізації подібних ризиків дуже небезпечні (льотчики, авіадиспетчери, оператори ядерних енергетичних установок і т. ін.), проводяться медичні та психологічні обстеження.

Основними факторами, які впливають на поведінку людини, напевно, слід вважати мораль, сім'ю, віру, культуру, існування можливості вибору, світогляд, мотивації, страхи, бажання, самовизначення та самовираження, стиль, спосіб, умови та рівень життя, освіченість і роботу, дійсність, внутрішньоособистісні переконання і цінності, форми та способи владного дозволу і примусу, методи контролю свободи лю-

дини, організацію суспільства, колектив, громадські орієнтації й установки та, мабуть, найголовніше – інтелект і волю [9].

Усю вищенаведену сукупність факторів впливу на поведінку можна згрупувати за певними критеріями. С. О. Анохін розподіляє фактори та умови, які прямо чи опосередковано впливають на становлення і відтворення правомірної поведінки, на об'єктивні та суб'єктивні [1, с. 72]. Теоретичні уявлення про взаємозв'язок і характер об'єктивних і суб'єктивних факторів відомі: об'єктивні чинники носять більш загальний характер, виникають та існують незалежно від волі та свідомості людини, а суб'єктивні чинники породжені самою людиною, залежать від неї. Якщо в центрі уваги знаходиться лінія дій, об'єднана певними цілями, цінностями, установками, тоді вирішальними факторами в обумовленості поведінки є більш загальні, закономірні, стабільні умови та причини; якщо звернутися до характеристики зумовленості поведінки з точки зору її конкретних складових – дій, то найбільш впливовими факторами виявляються індивідуальні, більш-менш мінливі, навіть випадкові, близькі людині, ситуативні. Якщо говорити про поведінку в цілому як тривалій лінії правового життя людини, то, ймовірно, головна роль в її обумовленості буде належати факторам об'єктивного характеру або найбільш стійким характеристикам самої людини; якщо ж брати до уваги конкретні дії, то зрозуміліше їх мотивацію чинитимуть фактори суб'єктивного порядку [1, с. 73].

Найчастіше в науковій літературі можна зустріти поділ таких факторів на зовнішні та внутрішні [9]. Внутрішніми причинами слід вважати саме усвідомлення особою значення своїх дій, якість сприйняття норм як соціальних, так і правових, їх трансформацію через суб'єктивне оцінювання та вираження у формі дій у суспільстві. Такий спосіб вираження може набувати як правомірного, так і неправомірного характеру [10, с. 73]. Поведінка неправомірного характеру розглядається як соціальний ризик поведінкового типу настання.

Таким чином, можна сформулювати систему чинників (рис. 1), що впливають на ризики поведінкового типу, яка передбачає поділ на внутрішні індивідуальні та зовнішні чинники (по відношенню до суб'єкта ризику).

До внутрішніх факторів належать інтраособистісні чинники, що являють собою індивідуальні особливості особистості, зумовлені її спадковістю, розвитком, навчанням і вихованням та враховують такі три рівні особистості:

- 1) *рівень організму*. Це органічні властивості особистості: фізичні характеристики, фізіологічні властивості (стать, зріст, вага, зовнішній вигляд тощо);
- 2) *рівень індивіда*. Це психічні властивості, що формуються у процесі спілкування як умова і продукт спілкування (особливості відчуттів, сприйняття, ува-

ги, пам'яті, мислення, почуття, воля; такі якості як комунікабельність тощо). Вони проявляються в особливостях поведінки та формуються в ході спілкування;

3) *рівень особистості*. Це соціальні властивості, які визначаються місцем і ролю, яку особистість займає в системі суспільних відносин. Соціальні властивості визначаються особливостями найближчого соціального оточення та проявляються в результаті включення в соціальну структуру.

Згідно з концепцією структури особистості К. К. Платонова до інтраособистісних властивостей особистості належать [31]:

- ✦ біологічно обумовлена підсистема особистості (стать, вік, властивості нервової системи, задатки);
- ✦ рівень організму (органічні, вроджені властивості особистості);
- ✦ підсистема психічних процесів (сприйняття, пам'ять, мислення, увага, мова, творчі здібності);
- ✦ рівень індивіда;
- ✦ підсистема соціального досвіду – соціальний рівень особистості;
- ✦ підсистема цінностей особистості (спрямованість, цінності, відносини) – соціальний рівень.

Також у системі внутрішніх чинників впливу на появу соціальних ризиків можна виділити мотиви, які в юриспруденції визначаються як усвідомлене спонукання до дій, зумовлене бажанням досягти певної мети.

Первинною спонукальною силою, першим рівнем мотивації є потреби, які нерідко працюють на рівні підсвідомості. Другий рівень мотивації поведінки людини – інтереси, тобто безпосереднє вираження потреб. Вони пов'язані з конкретними цілями та спрямовані на конкретні предмети, об'єкти. Третім рівнем мотивації є соціальні цінності, життєві орієнтації. Це ті об'єкти соціального життя, реальної дійсності, які є найбільш престижними, привабливими. Дійсно, у процесі соціалізації, формування особистості в кожного виробляються свої власні орієнтації на основні сторони життя людини: працю, навчання, сферу дозвілля. Формується ставлення до сенсу та цілі життя, до моральних норм, соціального статусу, матеріальних і духовних цінностей.

Таким чином, усі мотиви поведінки людини можна розділити на такі основні види:

- 1) мотиви, в основі яких лежать біологічні потреби;
- 2) мотиви, в основі яких лежать соціальні потреби;
- 3) мотиви, в основі яких лежать матеріальні потреби.
- 4) мотиви, в основі яких лежать духовні потреби.

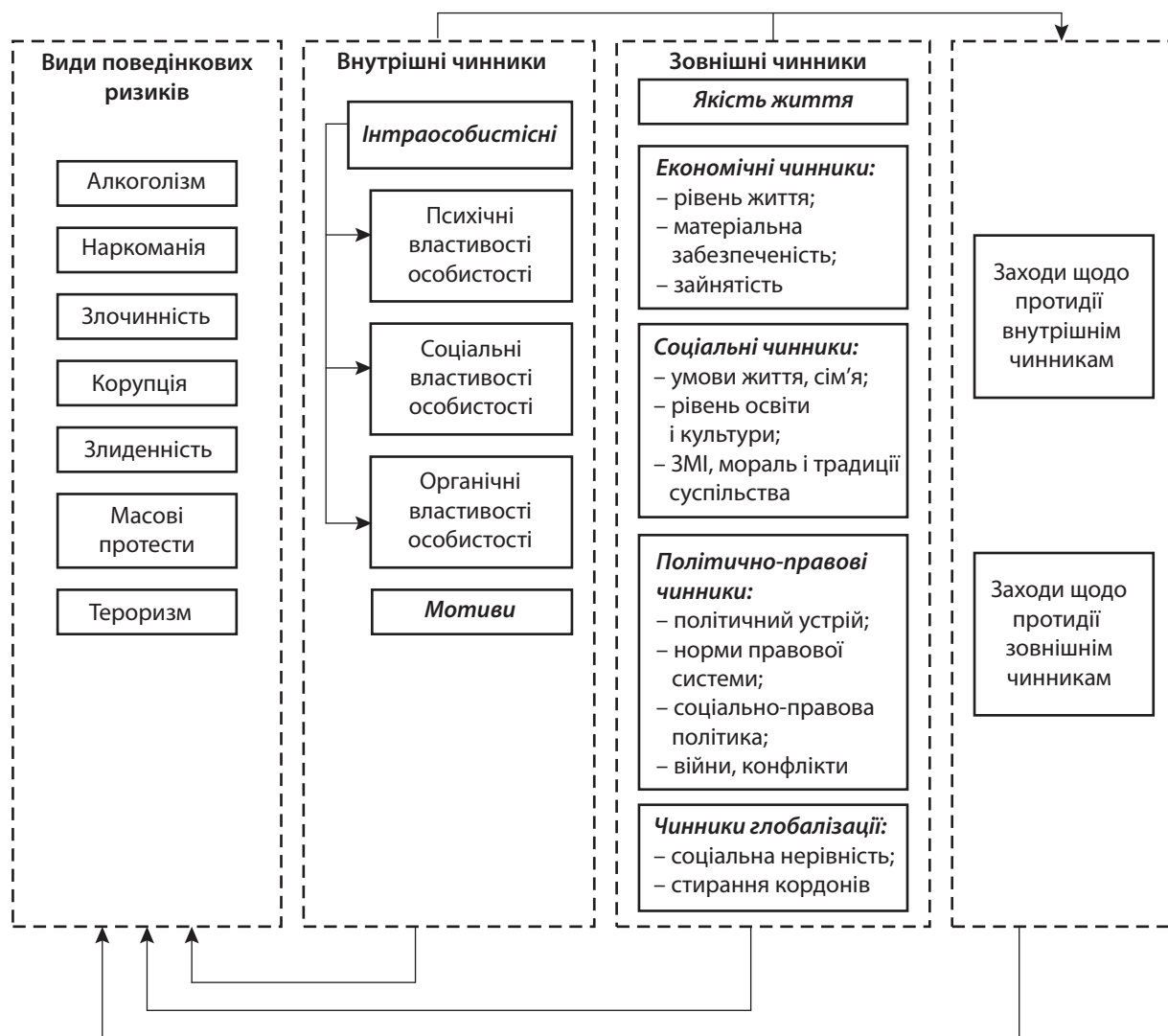

Рис. 1. Система чинників, що впливають на ризики поведінкового типу

Джерело: авторська розробка.

Система зовнішніх чинників, що зумовляють появу поведінкових ризиків, охоплює соціальні, економічні, політично-правові, глобальні фактори.

Характеризувати зовнішні фактори, що впливають на поведінку особи, необхідно виходячи із сімейних обставин, адже сім'я – основа суспільства, і саме тут починається пізнання моралі, побудова внутрішніх психологічних установок, формування характеру. Надає важливу роль відіграє належний рівень освіти і культури, якість і повнота якого допомагає розвинути розумові логічні можливості, усвідомлення себе в цьому світі, формування та збагачення наявного інтелектуального арсеналу [12, с. 45].

На ризики поведінкового типу значний вплив справляють чинники якості життєвого середовища проживання людини та рівень якості її життя.

У 1958 р. поняття «якість життя» було вперше використано американським економістом Дж. Гелбрейтом у праці «Суспільство достатку». Пізніше термін «якість життя» використовувався в роботах представників інших наукових напрямків, що зумо-

вило виникнення цілої низки теорій і концепцій, що характеризують сутність і зміст якості життя індивіда. Можна виокремити філософський, екологічний, економічний, психологічний, медичний підходи [16].

У контексті філософської теорії якість життя розглядається як «задоволеність особистості рівнем реалізації духовних, культурних потреб, своєю життєдіяльністю в умовах соціуму». Економічний підхід інтерпретує якість життя як «відображення матеріального рівня добробуту суб'єкта і як здатність людини відтворювати та збільшувати власний матеріальний достаток». В екологічних теоріях якість життя розуміється як «створення таких умов, за яких не тільки не порушується стан навколишнього середовища, а й зберігаються природні ресурси, необхідні для існування майбутніх поколінь». Психологами якість життя розглядається як «суб'єктивна задоволеність людини своїм життям, що виражається в її оцінці рівня та ступеня реалізації своїх потреб» [17, с. 142]. У рамках медичного

підходу можна зустріти розуміння якості життя як «сприйняття індивідуумом його положення в житті в контексті культури та системи цінностей». Тому чинник якості життя можна виділити як окрему категорію зовнішніх чинників, оскільки цей термін охоплює всі сфери життєдіяльності індивіда, осіб, суспільства. Позитивний вплив високого рівня якості життя найчастіше перешкоджає появі соціальних ризиків або дозволяє мінімізувати їх наслідки.

Серед економічних чинників можна виділити чинник матеріальної забезпеченості та рівень життя особи, сім'ї, населення. Адже несприятливі матеріальні умови життя людей, загальний недостатній рівень матеріальної забезпеченості їх життя, погані умови проживання та перебування тощо в цілому з набагато більшою ймовірністю негативно впливають на появу соціальних ризиків поведінкового типу настання.

Матеріально-побутові умови життя суспільства знаходяться в прямій залежності від характеру економічної ситуації в країні. Негативні зміни економічної ситуації безпосередньо впливають на населення. Вони виражаються в низькій заробітній платі, падінні попиту та пропозиції на продукти харчування, промислові товари тощо, що і призводить до девіацій у поведінці громадян [13, с. 113].

Державна політика у сфері соціального управління є також визначальним фактором, правильність, ефективність і якість якого впливає на формування правової поведінки суб'єкта [14, с. 104]. Навіть за невисокого рівня економічного добробуту соціальна політика здатна мати високу ступінь сприятливості, і навпаки [1, с. 75].

На появу поведінкових ризиків, зокрема злочинності, корупції, тероризму, значний вплив мають чинники політично-правового устрою в державі. Правовий вплив – це аксіологічний вплив на суспільні відносини системи загальноюридичних засобів: правових принципів, правосвідомості та правової культури, спрямованої на організацію усвідомленої соціально значимої поведінки особи [14, с. 82]. Традиційно правовий вплив здійснюється у двох формах:

1) *активній*, яка передбачає пряме використання засобів загальноюридичного характеру та правової охорони в межах суспільного життя членів того чи іншого співтовариства. Мета активної форми правового впливу полягає в поліпшенні та оптимізації існуючих суспільних відносин, а також в усуненні порушень закону і правопорядку;

2) *пасивній* – опосередкований правовий вплив на членів суспільного життя. Метою пасивної форми правового впливу є підтримка, розвиток і збереження стійкого порядку на певному етапі суспільного розвитку, профілактика та запобігання правопорушенням [14].

Якщо проаналізувати вітчизняні тенденції реалізації поведінкових ризиків, а саме злочинності, то можна побачити невтішну її динаміку в Україні (табл. 1). Так, кількість злочинів за період з 2000 р. по 2016 р. зростає на 4,4%, а з 2014 р. по 2016 р. – на 12%. Кількість грабежів за ці періоди зростає, відповідно, на 18,3% і 33%. Зростання злочинності, поряд з іншими причинами, пов'язано з погіршенням економічного становища громадян.

Крім цього, у 2016–2017 рр. зростає кількість таких видів злочинів (і почали враховуватися Держстатом), як: умисне тяжке тілесне ушкодження, хабарництво, шахрайство (37,1 тис.); привласнення; розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; незаконний обіг зброї та незаконне заволодіння транспортним засобом. Як видно з рис. 2, їх кількість у 2017 р. значно зростає. При цьому в загальній кількості злочинів найбільшу частку у 2017 р. (64,1%) становили злочини проти власності. Злочини проти життя та здоров'я особи склали 7,3%. 5,5% склали злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення.

В останні роки зростає роль глобальних чинників на збільшення кількості соціальних ризиків, у тому числі поведінкового типу. Під впливом глобалізації форми просторово-часової організації соціальних зв'язків і відносин зазнають глибокої трансформації. Простір приватної та суспільної практики знаходить третій вимір, що змінює звичну систему координат. З площинного воно стає сферичним, що дозволяє прокладати нові шляхи, швидко і легко налагоджувати комунікації між різними частинами земної кулі. Усе це змінює соціальне становище індивідів – залишаючись частинками національних організацій, вони стають «громадянами світу». Водночас в умовах глобалізації та «високої сучасності» збільшуються та посилюються чинники ризику, виникають некеровані ситуації, що несуть в собі загрозу не тільки окремим індивідам, а й великим системам, у тому числі державам. Небезпеці піддаються життя мільйонів людей і навіть всього людства [15].

Основні соціальні проблеми на глобальному рівні пов'язані з нерівномірністю соціально-економічного розвитку країни, бідністю, високим рівнем безробіття, складнощами економічного розвитку, зростанням нерівності між країнами та всередині країн. На перший план виходять такі глобальні проблеми, як освіта, професійна підготовка, здоров'я, безпека людини. В умовах процесів диференціації, поляризації світу та інших проблем питання посилення управління соціальними ризиками набувають особливої актуальності.

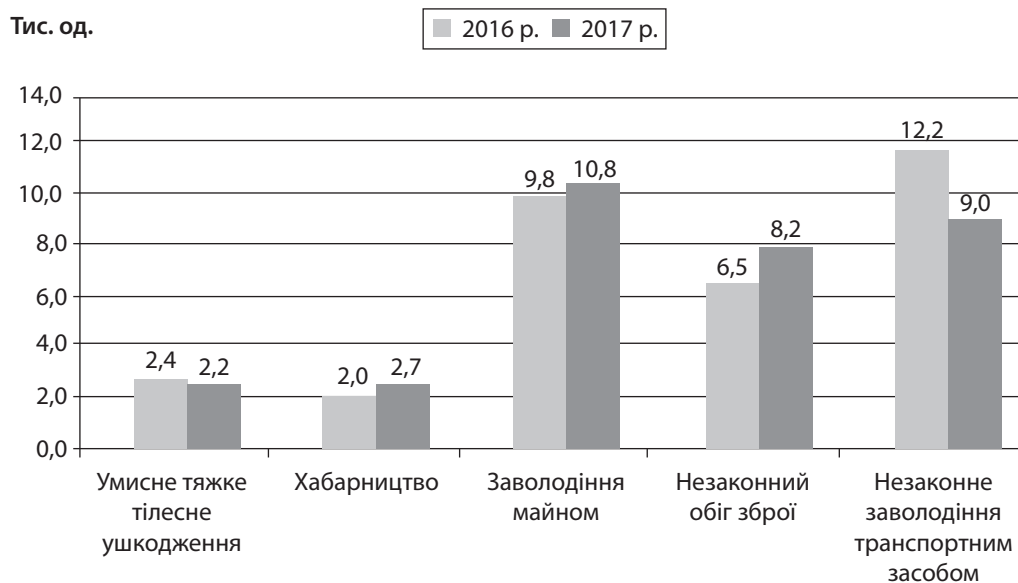
Реальні результати процесу глобалізації можна бачити в тому, що кордони для економічної, культурної та навіть політичної діяльності стають все більш прозорими, умовними. Транслокальні та трансна-

Стан злочинності в Україні за видами

Вид злочину	Рік									Зміна 2016 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2016*	
Усього злочинів, тис.	567,8	491,8	505,4	520,2	447,1	563,6	529,1	565,2	592,6	104,4
Навмисні вбивства та замах на вбивство, тис.	5,1	3,3	2,4	2,5	2,1	2	4,9	3,2	1,8	35,3
Навмисні тяжкі тілесні ушкодження, тис.	6,9	5,7	3,8	3,4	3,1	3,2	3,3	2,6	2,4	34,8
Зґвалтування та спроби зґвалтування, тис.	1,2	0,9	0,6	0,6	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3	25,0
Хуліганство, тис.	23,4	15	9,2	8,9	7,2	6,3	5	4,1	4	17,1
Розбої, тис.	5,6	6,7	4	3,7	3	2,9	3,9	3,6	3,9	69,6
Грабежі, тис.	23	47,1	23,3	23	19,7	22,7	20,5	22,1	27,2	118,3
Вимагання, тис.	2,7	1,2	0,5	0,6	0,4	0,7	0,6	0,6	0,6	22,2
Злочини, пов'язані з наркотичними, сильнотоксичними засобами та прекурсорами, тис.	5,7	65	56,9	53,2	45,3	34	30,5	25,9	23	50,3
Частка засуджених, які скоїли злочини у стані алкогольного сп'яніння, %	3,9	25,6	26,9	25,1	25,1	24	20,3	15,7	14,6	61,1

Примітка: * – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини зони проведення ООС.

Джерело: побудовано за [19; 20].

Рис. 2. Динаміка злочинів у 2016–2017 рр.

Джерело: побудовано за [19; 20].

ціональні мережі – промислові монополії, Інтернет, обмін студентами та професійними кадрами, сфера послуг, організації «зелених» і рух на захист прав людини – сприяють створенню глобальної культурної та економічної систем.

Внаслідок зростання маніпуляцій масовою свідомістю, втрати людьми цінностей традиційного характеру, відриву від історичного коріння найбільш довірливі, безпринципні люди можуть встати на шлях екстремізму та тероризму. Тому своєрідною не-

гативною відповіддю на глобалізацію стає зростання терористичної діяльності. На початку XXI ст. тероризм почав також набувати глобальних рис:

- ✦ стає міжнародним за характером;
- ✦ має велику фінансову базу;
- ✦ використовує новітні технології;
- ✦ розширює масштаби діяльності.

Світова громадськість веде боротьбу з міжнародним тероризмом. Посилюються закони, проводяться силові акції, однак це поки не привело до ліквідації терористичних організацій.

Таким чином, сучасні процеси глобалізації мають суперечливий характер. Так, з одного боку, відкриваються нові можливості для економічного та науково-технічного прогресу, розвитку високих технологій і нових засобів комунікації, розширення та поглиблення міжнародної співпраці, а з іншого – збільшується розрив між багатими та бідними країнами, підриваються національні валюти й економіки, загострюються економічні проблеми, створюються умови для маніпулювання масовою свідомістю за допомогою новітніх інформаційних технологій [33].

ВИСНОВКИ

Ефективне управління соціальними ризиками, що передбачає їх попередження та мінімізацію негативних наслідків, вимагає всебічного дослідження чинників і механізмів, що зумовлюють виникнення найпоширеніших з них – ризиків поведінкового типу настання.

Поведінкові ризики пов'язані з людським фактором, причинами реалізації яких є вчинки та рішення конкретних людей, які діють як самостійні особи, наділені волею та свідомістю.

Система чинників, що впливають на ризики поведінкового типу, передбачає поділ на внутрішні індивідуальні та зовнішні (по відношенню до суб'єкта ризику) чинники. Внутрішні включають інтраособистісні чинники, що являють собою індивідуальні особливості особистості, зумовлені її спадковістю, розвитком, навчанням і вихованням, а також мотиви, що передбачають усвідомлене спонукання до дій, зумовлене бажанням досягти певної мети.

Система зовнішніх чинників зумовляє досить різноманітні поведінкові ризики. Вони включають: якість життя індивіда, осіб, населення тощо; соціальні (умови життя, сім'я, рівень освіти і культури, соціальна політика, вплив ЗМІ, мораль і традиції суспільства); економічні (рівень життя, матеріальна забезпеченість, зайнятість); політично-правові (політичний устрій, норми правової системи, соціально-правова політика, війни, конфлікти); глобальні чинники, зумовлені стиранням кордонів у різних аспектах життя людства, та породжують соціальну нерівність.

Чинниками, що впливають на прояви поведінкових ризиків в Україні, є, зокрема, демографічне та соціальне становище, стан захворюваності та рівень життя

населення. Усе це призводить до зростання кількості таких видів злочинів, як: умисне тяжке тілесне ушкодження, хабарництво, шахрайство, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, незаконний обіг зброї, незаконне заволодіння транспортним засобом тощо, що дозволяє говорити про необхідність активізації роботи з менеджменту поведінкових ризиків.

Визначення чинників та механізмів їх впливу на поведінкові ризики дозволяє ґрунтовно підійти до проблеми управління соціальними ризиками, створити ефективну систему методів, спрямовану на їх запобігання, скорочення ймовірності їх появи та попередження негативних наслідків від їх настання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Анохин С. А.** Правовые качества личности в системе условий правомерного поведения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. М., 2005. 176 с.
2. **Близнюк В. В.** Риннок праці України та ризики його функціонування. *Економіка і прогнозування*. 2008. № 1. С. 121–135.
3. **Борецька Н. П.** Механізми управління ризиками у сфері охорони праці. Огляд цін українського та світового товарних ринків : бюлетень. Київ : Держзвонішінформ, 2007. С. 164–167.
4. **Власюк О. С.** Шляхом децентралізації: виклики, ризики та пріоритети реформування регіонального розвитку в Україні. *Регіональна економіка*. 2015. № 1. С. 5–18.
5. **Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки : колективна монографія / Е. М. Лібанова, О. В. Макарова, І. О. Курило та ін.** Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. 320 с.
6. **Надрага В. І.** Управління соціальними ризиками: сутність та механізми. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2016. Вип. 2. С. 71–79.
7. **Назарова Г. В.** Кадрова безпека підприємства: загрози, ризики, функції та методи управління // *Формування ринкової економіки : у 2 т. Т. 2: Праця в XXI столітті: нові тенденції, соціальний вимір, інноваційний розвиток*. Київ : КНЕУ, 2012. С. 220–230.
8. **Новікова О. Ф.** Оцінка соціальних ризиків в регіонах України як підстава для прийняття управлінських рішень щодо їх подолання. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Jul08/08.htm>
9. **Яценко М. М.** Детермінанти правової поведінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2014. № 807. С. 245–249.
10. **Цимбалюк М. М.** Онтологія правосвідомості. Київ : Атіка, 2008. 410 с.
11. **Бек У.** Общество риска. На пути к другому модерну / пер. с нем. В. Седельник, Н. Федорова. М. : Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
12. **Настасяк І. Ю.** Соціологія права. Львів : ПАІС, 2008. 196 с.
13. **Зубко Г. Ю.** Маргінальна поведінка як вид правомирної поведінки особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2012. 209 с.

14. Козенко Ю. О. Правова поведінка особи: аксіологічно-нормативна детермінація : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2012. 193 с.

15. Исаев К. И. «Общество риска» в условиях глобализации. *Социологические исследования*. 2001. № 12. С. 15–22. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/184/695/1217/003isaev.pdf>

16. Корнилова М. В. Качество жизни и социальные риски пожилых людей. *Современные исследования социальных проблем*. 2011. Т. 7. № 3. С. 13–17.

17. Захарова А. Н. Междисциплинарная проблема качества жизни в контексте современных научных исследований. *Вестник психиатрии и психологии Чувашии*. 2014. № 10. С. 141–161.

18. Демографічна ситуація в Україні у 2016 році : доповідь. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnasel_u.htm

19. Стан злочинності в Україні : доповідь. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publzlochyn_u.htm

20. Статистичний щорічник України за 2016 рік / за ред. І. Є. Вернера. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 611 с.

21. Alwang J., Siegel P., Jorgensen S. L. Vulnerability: a View from Different Disciplines. Social Protection Discussion. Paper No. 0115. 2001. URL: https://www.researchgate.net/publication/248360266_Vulnerability_as_Viewed_from_Different_Disciplines

22. Тихомирова И. А. Физиологические основы здоровья. URL: <http://cito-web.yspu.org/link1/metod/met73/met73.html>

23. Douglas M., Wildavsky A. Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers. University of California Press, 1983. 224 p.

24. Galbraith J. K. The New Industry State. Boston, MA : Houghton Mifflin, 1967. 612 p.

25. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность. *Тезисы*. 1994. Вып. 5. С. 107–134. URL: http://www.hse.ru/data/417/313/1234/5_2_1Gidd.pdf

26. Holzmann R., Jorgensen S. Social Protection as Social Risk Management: Conceptual Underpinnings for the Social Protection Sector Strategy Paper. *Journal of International Development*. 1999. No. 11. P. 1005–1027. URL: [https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/\(SICI\)1099-1328\(199911/12\)11:7%3C1005::AID-JID643%3E3.0.CO;2-B](https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/(SICI)1099-1328(199911/12)11:7%3C1005::AID-JID643%3E3.0.CO;2-B)

27. Holzmann R., Jorgensen S. Social Risk Management: A New Conceptual Framework for Social Protection, and Beyond. *International Tax and Public Finance*. 2001. Vol. 8, No. 4. P. 529–556.

28. Луман Н. Введение в системную теорию / под ред. Дирка Беккера ; пер. с нем. К. Тимофеевой. М. : Логос, 2007. 359 с.

29. A Risk-Based Methodology for Payment Systems Oversight / Norman B., Brierley P., Gibbard P., Mason A., Meldrum A. Financial stability paper. No. 6. August 2009. URL: http://www.academia.edu/4941525/A_risk-based_methodology_for_payment_systems_oversight

30. Renn O. The Social Arena Concept of Risk Debates. In: *Social Theories of Risk / S. Krimsky and D. Golding (eds.)*. Westport, CT (Praeger 1992). P. 179–197.

31. Концепция личности К. К. Платонова. URL: www.psychodic.ru/arc.php?page=161

32. Мозговая А. В. Социология риска: возможности синтеза теории и эмпирического знания // Риск в социаль-

ном пространстве / под ред. А. В. Мозговой. М. : Изд-во Института социологии РАН, 2001. С. 9–37.

33. Россия: риски и опасности «переходного» общества : сборник статей / отв. ред. О. Н. Яницкий. М. : Изд-во Института социологии РАН, 1998. 238 с.

REFERENCES

Alwang, J., Siegel, P., and Jorgensen, S. L. "Vulnerability: a View from Different Disciplines". Social Protection Discussion. Paper No. 0115.2001. https://www.researchgate.net/publication/248360266_Vulnerability_as_Viewed_from_Different_Disciplines

Anokhin, S. A. "Pravovyye kachestva lichnosti v sisteme usloviy pravomernogo povedeniya" [Legal personality qualities in the system of conditions of lawful behavior]: *dis. ... kand. iurid. nauk : 12.00.01*, 2005.

Bek, U. *Obshchestvo riska. Na puti k drugomu modernu* [Risk Society. On the way to another modernity]. Moscow: Progress-Traditsiya, 2000.

Blyzniuk, V. V. "Rynok pratsi Ukrainy ta ryzyky iohno funkcionuvannia" [Labor market of Ukraine and risks of its functioning]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 1 (2008): 121-135.

Boretska, N. P. *Mekhanizmy upravlinnia ryzykamy u sferi okhorony pratsi. Ohliad tsin ukrainskoho ta svitovoho tovarnykh rynkiv : biuleten* [Mechanisms of risk management in the field of occupational safety. Overview of prices of Ukrainian and world commodity markets: a newsletter]. Kyiv: Derzhzovnishinform, 2007.

"Demografichna sytuatsiia v Ukraini u 2016 rotsi : dopovid" [Demographic situation in Ukraine in 2016: report]. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnasel_u.htm

Douglas, M., and Wildavsky, A. *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers*. University of California Press, 1983.

Galbraith, J. K. *The New Industry State*. Boston, MA: Houghton Mifflin, 1967.

Giddens, E. "Sudba, risk i bezopasnost" [Fate, risk and safety]. Thesis. 1994. http://www.hse.ru/data/417/313/1234/5_2_1Gidd.pdf

Holzmann, R., and Jorgensen, S. "Social Protection as Social Risk Management: Conceptual Underpinnings for the Social Protection Sector Strategy Paper". *Journal of International Development*. 1999. [https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/\(SICI\)1099-1328\(199911/12\)11:7%3C1005::AID-JID643%3E3.0.CO;2-B](https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/(SICI)1099-1328(199911/12)11:7%3C1005::AID-JID643%3E3.0.CO;2-B)

Holzmann, R., and Jorgensen, S. "Social Risk Management: A New Conceptual Framework for Social Protection, and Beyond". *International Tax and Public Finance*. Vol. 8, no. 4 (2001): 529-556.

Isayev, K. I. "«Obshchestvo riska» v usloviakh globalizatsii" ["Risk Society" in the context of globalization]. *Sotsiologicheskie issledovaniia*. 2001. <http://ecsocman.hse.ru/data/184/695/1217/003isaev.pdf>

"Kontsepsiya lichnosti K. K. Platonova" [The concept of personality K. K. Platonov]. www.psychodic.ru/arc.php?page=161

Kornilova, M. V. "Kachestvo zhizni i sotsialnyye riski pozhylykh lyudey" [Quality of life and social risks of the elderly]. *Sovremennyye issledovaniya sotsialnykh problem*. Vol. 7, no. 3 (2011): 13-17.

Kozenko, Yu. O. "Pravova povedinka osoby: aksiologichno-normativna determinatsiia" [Legal person's behavior: axio-

logical and normative determination]: *dys. ... kand. yuryd. nauk*: 12.00.12, 2012.

Libanova, E. M. et al. *Liudskiy rozvytok v Ukraini: sotsialni ta demografichni chynnyky modernizatsii natsionalnoi ekonomiky* [Human development in Ukraine: social and demographic factors of modernization of the national economy]. Kyiv: In-t demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2012.

Luman, N. *Vvedeniye v sistemnyu teoriyu* [Introduction to system theory]. Moscow: Logos, 2007.

Mozgovaya, A. V. "Sotsiologiya riska: vozmozhnosti sinteza teorii i empiricheskogo znaniya" [Sociology of risk: the possibilities of synthesis of theory and empirical knowledge]. In *Risk v sotsialnom prostranstve*, 9-37. Moscow: Izd-vo Instituta sotsiologii RAN, 2001.

Nadraha, V. I. "Upravlinnia sotsialnymy ryzykamy: sutnist ta mekhanizmy" [Social Risk Management: The Essence and Mechanisms]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, no. 2 (2016): 71-79.

Nastasiak, I. Yu. *Sotsiologhiia prava* [Sociology of law]. Lviv: PAIS, 2008.

Nazarova, H. V. "Kadrova bezpeka pidpriemstva: zahrozy, ryzyky, funktsii ta metody upravlinnia" [Personnel security of an enterprise: threats, risks, functions and methods of management]. In *Formuvannia rynkovoї ekonomiky*. Vol. 2: Pratsia v XXI stolitti: novi tendentsii, sotsialnyi vymir, innovatsiyni rozvytok, 220-230. Kyiv: KNEU, 2012.

Norman, B. et al. "A Risk-Based Methodology for Payment Systems Oversight". Financial stability paper. August 2009. http://www.academia.edu/4941525/A_risk-based_methodology_for_payment_systems_oversight

Novikova, O. F. "Otsinka sotsialnykh ryzykiv v rehionakh Ukrainy yak pidstava dlia pryiniattia upravlinskykh rishen shchodo yikh podolannia" [Assessment of social risks in the regions of Ukraine as a basis for making managerial decisions on their overcoming]. <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Jul08/08.htm>

Renn, O. "The Social Arena Concept of Risk Debates". In *Social Theories of Risk*, 179-197. Westport: CT (Praeger 1992).

Rossiia: *riski i opasnosti «perekhodnogo» obshchestva* : *sbornik statey* [Russia: risks and dangers of a "transitional" society: a collection of articles]. Moscow: Izd-vo Instituta sotsiologii RAN, 1998.

"Stan zlochynnosti v Ukraini : dopovid" [State of Crime in Ukraine: Report]. https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publzlochyn_u.htm

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2016 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2016]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2017.

Tikhomirova, I. A. "Fiziologicheskiye osnovy zdorovya" [Physiological basis of health]. <http://cito-web.yspu.org/link1/metod/met73/met73.html>

Tymbaliuk, M. M. *Ontolohiia pravovidomosti* [Ontology of legal consciousness]. Kyiv: Atika, 2008.

Vlasiuk, O. S. "Shliakhom detsentralizatsii: vyklyky, ryzyky ta priorityety reformuvannia rehionalnogo rozvytku v Ukraini" [Through decentralization: challenges, risks and priorities for reforming regional development in Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2015): 5-18.

Yatsenko, M. M. "Determinanty pravovoi povedinky" [Determinants of legal behavior]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik»*. Seriya «Yurydychni nauky», no. 807 (2014): 245-249.

Zakharova, A. N. "Mezhdistiplinarnaya problema kachestva zhizni v kontekste sovremennykh nauchnykh issledovaniy" [Interdisciplinary quality of life problem in the context of modern scientific research]. *Vestnik psikhatrii i psikhologii Chuvashii*, no. 10 (2014): 141-161.

Zubko, H. Yu. "Marhinalna povedinka yak vyd pravomirnoi povedinky osoby" [Marginal behavior as a form of lawful behavior of a person]: *dys. ... kand. yuryd. nauk* : 12.00.01, 2012.